

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАРЯД ОНІМА ЯСЕНОВА У ТВОРАХ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (47)

УДК 811.161.2'373.2 423

DOI:10.24144/2663-6840/2022.1(47).145–151.

Вегеш А. Інформаційний заряд оніма *Ясенова* у творах Івана Чендея; кількість бібліографічних джерел – 15+7; мова українська.

Анотація. Онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Вона віддзеркалює національні та регіональні особливості. У системі українських власних найменувань, що склалися протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому оніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу.

Мета нашої розвідки – дослідити роль мікротопоніма (ороніма) *Ясенова*, що функціонує у творах відомого українського письменника Івана Чендея, та його перехід у літературно-художній антропонім; завдання – розкрити інформаційний заряд оніма *Ясенова*.

Доведено, що літературно-художній топонім *Ясенова* виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле. Але водночас топонім *Ясенова* стає активним складником творів, його функції виходять за межі функцій локалізації. На основі спостережень ми виділили низку рецепцій, варіацій тлумачень мікротопоніма *Ясенова*: Ясенова як світ краси, величі; Ясенова як родинне гніздо; Ясенова як тяжкий труд; Ясенова як казковий герой; Ясенова як вічність; Ясенова як життєве сходження; Ясенова як пізнання світу; Ясенова, що дає силу; Ясенова: звичаї та традиції.

З'ясовано, що ясен наділений твердістю, як і гора. Не випадково топонім *Ясенова* переходить у назву героя повісті «Іван». Відтопонімний літературно-художній антропонім *Ясенова* має богомільний дід Петро. У повісті – це старий мудрий чоловік «карпатського гарту», який розуміє цей світ і себе в ньому. Назва героя оточена конотативним ореолом і виконує символічну функцію. Навколо цього імені «створюється свого роду смислове поле, необхідне й достатнє для виявлення численних конотативних супроводів, додаткових значень, асоціативно-оцінних і образних рядів».

Отже, твори І. Чендея не можна уявити без гори Ясенової, як і самого письменника. Гора має сакральні якості. Це те, до чого людина повертає очі, що вабить її, тягне до неба, це світ і всесвіт. Тут переплелися гордість і вічність, родинне і загальнонародне.

Ключові слова: Іван Чендей, інформаційний заряд, літературно-художній антропонім, літературно-художній топонім, онім, символ, Ясенова.

Постановка проблеми. Онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Вона віддзеркалює національні та регіональні особливості. У системі українських власних найменувань, що склалися протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому оніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу. Літературні оніми приваблюють своїми значними виражальними можливостями, багатством стилістичних функцій, нових конотацій, символів, у чому, власне, виявляється оригінальність авторів. Відповідно, вивчення ономастики, зокрема й літературно-художнього, належить до актуальних завдань сучасної ономастики.

Аналіз досліджень. Життя і творчість відомого закарпатського письменника Івана Чендея все частіше привертає увагу не тільки поціновувачів його таланту, але й дослідників. Маємо сьогодні багато спогадів сучасників, величезну кількість статей, кілька дисертацій (В. Бойко, О. Козій,

М. Хорошков). Літературознавчий аспект творів І. Чендея досліджували М. Жулинський, Д. Кешеля, С. Кіраль, Д. Кремень, В. Марко, М. Мушинка, Д. Павличко, П. Скунець, Д. Федака, М. Фединишинець та ін. Цілу низку статей видали науковці з кафедри української літератури нашого університету (В. Поп, Н. Ференц, Е. Балла, Л. Голомб та ін.). Найбільше статей опублікувала доцент О. Ігнатович.

Дослідженню мовних проблем творів І. Чендея присвятили свої праці і науковці кафедри української мови УжНУ. Доцент В. Папіш опублікувала 9 статей, вісім із них присвятила дослідженню ролі фразеологізмів у творах І. Чендея. Ці питання порушувала і професор Н. Венжинович. Специфіку мовистилію І. Чендея досліджувала професор В. Статеева. Про функціонування літературно-художніх антропонімів романів та оповідань автора писали А. Вегеш, Л. Щока, О. Чижмар. Діалектну лексику досліджували О. Миголинець, Т. Піцура, Е. Гоца. Фольклорні мотиви у творах І. Чендея досліджував І. Сенько.

Твори І. Чендея актуальні завжди, адже в них, як писав Іван Дзюба, «поетизація народної вдачі, гармонії родинних стосунків і доброго співжиття зі світом природи, яка промовляє до нашого серця багатством своїх голосів і незбагненністю його мовчання» [Дзюба 2020, с. 200].

Мова творів І. Чендея вражає: тонкий знавець рідної говірки, майстер слова хвилює і приваблює багатющою українською мовою. Д. Павличко писав: «Але при тому лексичне багатство гуцульського діалекту в Івана Чендея таке прекрасне і неосяжне, як природа гори Ясенової, під якою розташоване його село Дубове, а нижче грає-виграє гомінлива річка Тересва» [Павличко 2020, с. 334]. «Тут, власне, у Забереж'ї на горі Ясеновій, що височить над селом, розгортаються події багатьох творів письменника», – писав Д. Федака [Федака 2020, с. 406].

Мета і завдання. Предметом нашого зацікавлення стала онімна лексика. У попередніх дослідженнях ми звертали увагу на функціонування літературно-художніх антропонімів у творах І. Чендея [Вегеш 2007]. Представлена розвідка стосується дослідження ролі мікротопоніма (ороніма) *Ясенова* та його переходу в літературно-художній антропонім. Це і є нашою метою, а завдання – розкрити інформаційний заряд оніма *Ясенова*.

Методи та методика. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Характеристичний заряд, конотативне навантаження літературно-художніх онімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допоміг виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Виклад основного матеріалу. У багатьох творах І. Чендея гора Ясенова є літературним героєм. Адже все починається з того місця, де людина черпає життєдайну силу, отримує енергію, щоб зарядившись нею, віддавати іншим. Таким місцем для письменника було його село Дубове, а гора Ясенова («родинна полонина») – «ідейно-образне ядро духовного поля, яке формує письменник, прагнучи об'єднати цим четвертим духовним простором минуле, сучасне і майбутнє закарпатського люду» [Жулинський 2007, с. 13]. Письменник вів до Ясенової (родинного гнізда, коліски) людей, з якими ділив і радість, і горе. «Долати Ясенову» випало М. Жулинському, М. Мушинці, В. Габорцю та ін. Усі вони залишили світлі спомини про «Ясенову художніх відкриттів».

Літературно-художній оронім *Ясенова* виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле. Назва гори походить, ймовірно, від ясеневого лісу. Відомо, що дуб, ясен, явір уособлюють чоловіче ество. «У фольклорі ясен символізував також скромність, пісенну душу» [Потапенко 1997]. У скандинавських народів велетенський ясен був священним деревом, деревом життя, «структурною основою всього су-

щого» [100 образів 2002, с. 22]. У І. Чендея читаємо: «Тут-там огорожі давніх верховинських поселень спинаються струнками ясенами, грабами, коренастими буками і співучими смереками» [Чендей 1984, с. 530]. Гора, за словником Потапенка, – «символ внутрішньої висоти людського духу; найвищої точки, «пупа» землі; центру, через який проходить вісь землі; богів землі та підземного царства; ...образ світу, модель Всесвіту; варіант у трансформації світового дерева. ...У літературній традиції гора символізувала внутрішню висоту людського духу, непохитність» [Потапенко 1997].

Дуб – «символ сили, чоловічої могутності, священне дерево бога-громовика. Культ дуба існував у всіх індоєвропейських народів, це дерево було присвячене найголовнішому з богів: у Греції – Зевсу, в Італії – Юпітеру, в Німеччині – богові грому Донару. Кельтські жреці, друїди, вважали дуб найсвятішим із дерев. ...Слов'яни обожнювали дуб як дерево громовержця Перуна, пов'язуючи його з вогнем та блискавкою» [100 образів 2002, с. 354]. Дуб – «дерево життя; гордості й міці, сили, довговічності, здоров'я, цілісності, дужого, гарного парубка; нерозважливості» [Потапенко 1997]. Як бачимо, і назва села, і назва гори мають глибокий символічний зміст, який вміло використовує у своїх творах І. Чендей.

Ясенова І. Чендея має пісенно-скромну душу. У багатьох творах гора розкривається по-різному. У назві гори відчитуємо глибокий зміст: вона і ясна, і нова, тому ясна завжди. Введений у художні тексти топонім *Ясенова* стає активним складником творів, його функції виходять за межі функцій локалізації. На основі спостережень ми виділили низку рецепцій, варіацій тлумачень мікротопоніма *Ясенова*.

1. ЯСЕНОВА ЯК СВІТ КРАСИ, ВЕЛИЧІ.

Відомо, що гори – це надзвичайно красиве творіння природи. Важко описати ту красу, яка манить у будь-яку пору року, зачаровує, захоує.

Про красу Ясенови найперше знаходимо в повісті «Казка білого інею». Автор привертає увагу до того, що люди будували домівки так, щоб вікна виходили на Ясенову («...в кімнаті з виглядом на Ясенову – звідси гору було видно завжди так, ніби й хата ставилася умисно до вічної у вічній красі гори Ясенови» [Чендей 1979, с. 32]. «Яким могутнім видом тоді не просто стигла і холола, а в саме піднебесся здіймалася висока Ясенова!..» [Чендей 1979, с. 56]). М. Жулинський писав: «Там, на Ясеновій, ... де неймовірна тиша і душевний спокій опанували цей величний світ гір і полонин, здавалося, ніщо не може порушити цю солодку мовчазну самотність на вершині карпатської величі» [Жулинський 2020, с. 17]. Гора нагадує пишну квітку, що ласкаво огортається сонцем («Витягнувшись гігантським хребтом вгору над Забережжю, Ясенова пишною маківкою вп'ялася в піднебесся. ...Закошичена сонцем, стояла гордо Ясенова» [Чендей 1984, с. 42]). Красою гори милуються верховинці: «...впускала промені сонця з-над Ясенови вранці, сама задивлялася на Ясенову, а надивитися не могла – у всі пори року

та днини гора височіла в своїй завжди неповторній красі і звабі. Справді, було на що задивлятися!» [Чендей 2003, с. 345]. Від гір ніколи не відняти їх величі. Скільки написано про велич і красу гір! У них стільки сили і стільки романтики, що вони викликають непідроблене захоплення. Відомо, що краса гірської природи наділена Божою силою.

2. ЯСЕНОВА ЯК РОДИННЕ ГНІЗДО.

Чендєєві герої тягнуться до неба як символу духовності, а гора Ясенова стає символом краси рідного краю, символом пракореня. Про це в багатьох творах і пише письменник («У горах під полонинами минув світ її дідів і прадідів. На цвинтарі неподалік дороги до піднебесної Ясенови – гора мовчазним вартовим спокою – в довічному сні предки її під польовими травами від весни і під білим покривалом взимку...») [Чендей 1979, с. 58]. «Скільки літ минуло, а кімната в вікно до городця і Ясенови не єдино повертала в дитинство з громадою малечі в рідній хаті; до щемливого відчуття і ясності в орієнтирах...» [Чендей 2003, с. 345]. «Одним вікном наше родинне гніздо дивилося на гору Ясенову, до сходу. ...де повідалася незвичайна казка, чулася воля просторів» [Чендей 1982, с. 191]. «...бо це і твоя власна Ясенова, бо це і твоя ласкава колиска з пізнанням гір, всього у них для многотрудного життя» [Чендей 1982, с. 405]. Рідна хага, Дубове, Ясенова – мала батьківщина, місце, звідки тягнеться рід, де все до болю рідне, святе, своє. Ясенова увіковічує пам'ять предків, тут «життя таїться в корінні».

3. ЯСЕНОВА ЯК ТЯЖКИЙ ТРУД.

У прозі І. Чендея Ясенова виступає не тільки символом краси. Це гора, яку верховинці підкорюють тяжкою працею з ранньої весни до пізньої осені, обробляють наділи (пайки) землі, щоб виростити щось для прогядування сім'ї. У повісті «Казка білого інею» читаємо про тяжкий мамин труд на Ясеновій: «І мати чула тут вже свою тертку і неподільну любов до Ясенови. Водночас мимоволі якось і непомітно, нечekanо-негадано кільчилася й проростала злість до тої гори укупі з кривдою за безжалісно забрані весни, літа й осені її не одного десятка літ...» [Чендей 1979, с. 57–58]. «Уявити гору без маминих рук годі» [Чендей 1979, с. 57]. «Зневолила вона мене геть-геть за життя!.. Струмки поту потекли б, якби зібралось все, що витила вона тільки з мого чола по дорогах крутосхилами на високий ґрунь. ... Багато всього було, як її днів і трудів на землі в поті чола і твердих мозолів на руках...» [Чендей 1979, с. 60]. «...не знала вона ніколи буднів без корисного діла в жодну з пір року навіть на Ясенові» [Чендей 1979, с. 61]. «До погибелі дорога на Ясенову мене зморювала і заморювала, серце моє люто поїдала... Та тільки сонцем на ній засвітило, тільки поле на ній проросло, тільки квітнути все починало й птахами виспівувало, а вітриком по лицю гладило, як все недобре забувалося... Бо вона, моя висока зелена Ясенова, мені наречена і віддана, а я віддана їй...», – говорить мати з повісті «Кринична вода» [Чендей 1982, с. 408]. Гора і людина поєдналися.

4. ЯСЕНОВА ЯК КАЗКОВИЙ ГЕРОЙ, ЩО ТРИМАЄ НЕБО.

Гори врослися в землю, а на плечах тримають небо. Тому вони здаються казковими велетнями, гордими та сильними. У романі «Птахи полишають гнізда» Ясенова виступає казковим героєм («Гора від шляху піднімається то полого, то круто, а самою маківкою тримає небо. Коли в сльоту на ґруні застряє і кошлатиться громаддя хмар, Ясенова кострубатиться хмури́м казковим велетом» [Чендей 1984, с. 316]. «Гора Ясенова ...двома високими верхами тримала на собі прозору і глибоку блакить верховинського неба» [Чендей 1984, с. 530]. «Сонце в сідловині Ясенової – як золотий верши́к на велетенському казковому коні...» [Чендей 1984, с. 532]). Поетизація гори проймає народну творчість, виявляє себе не тільки в художньому образі, але й у світобаченні. Персоніфікація сили гори ґрунтується на наділленні її властивостями людей, співвідноситься з їхнім світом, є його віддзеркаленням, має глибинні смисли.

5. ЯСЕНОВА ЯК ВІЧНІСТЬ.

У повісті «Казка білого інею» знаходимо інформацію про довголіття Ясенової. Відомо, що гори не тільки характеризуються твердістю, але й вічністю. Люди приходять і відходять, змінюються покоління, а гори стоять. І будуть стояти завжди. Це добре розуміють горяни: «Знаю, що Ясенова була до мене, буде й по мені... – мати ураз затнулася, ніби не те сказала. ...Я знаю, Анничко, що наді мною вже довго-довго будуть зеленіти трави, і сама я не буду чути ані кування зозуль, ані інших птахів... А Ясенова буде купатися в теплих весняних дощах, лагідні вітри будуть розчісувати її трави влітку. Буде вона вигріватися на сонці, видзвонювати овечими отарами так, як при мені видзвонювала не в одну осінь... І біліти буде білий від снігу...» [Чендей 1979, с. 55]. «А Ясенова височітиме, як і віки, й тоді буде її. ...візьме Ясенову до серця з собою в «далеку дорогу», хоча гора залишиться для тих інших, що будуть, будуть, будуть і літ через сто, і літ через тисячу...» [Чендей 1979, с. 63]. «Все плине й минається. Не минається тільки саме Дубове, сама річка Тересва, самі гори близькі й далекі довкола, блакитний овид і синє небо у височині, а з ними всіма й красуня Ясенова» [Чендей 1979, с. 141]. Надзвичайно важливим у творах І. Чендея є світ природи, вічною для нього залишається його краса.

6. ЯСЕНОВА ЯК ЖИТТЄВЕ СХОДЖЕННЯ.

Вважається, що гори – східці в небо. Підкорення вершини асоціюється з життєвим сходженням. Людина за життя долає якісь вершини (становлення, її життя, професійний ріст). Піднімання на гору для матері асоціюється з життєвою силою («Бо доки сама на гору сходить, доти й цаплива та жива...» [Чендей 1979, с. 62]). Образ матері в повісті «Казка білого інею» – «один із найпоетичніших у творчості письменника.. Згадуючи своє життя, мати благословляє його, благословляє своїх дорослих дітей як

джерело її вічності. Перед її внутрішнім зором весь час стоїть образ гори-красуні Ясенови, до котрої прив'язана як до власної долі» [Марко 2020, с. 283]. Місія матері – буденна праця. Так само в «Криничній воді» без Ясенової не уявляє життя мати, жінка-трудівниця («Я знаю. Буде Ясенова зеленіти і травами цвісти й тоді, коли не буде мене, нас не буде... Я добре знаю... Але доки ноги мене по землі носять, без Ясенової не можу я... а я вже не буду мати сили і здатності на Ясенову двома підніматися, на чотирьох ползу!») [Чендей 1982, с. 406–407]. Мама називає Ясенову чарівницею, яка ніколи не давала їй спокою. І гора, і мати були нерозривними. У горах людина відчуває свободу і вчиться долати всі перешкоди на життєвому шляху.

7. ЯСЕНОВА ЯК ПІЗНАННЯ СВІТУ. ЯСЕН СВІТ.

Світ краси Ясенови – ясен світ, тобто ясний, що є синонімом до слова світлий. Фразеологізм білий світ (ясен світ) має значення «Божий світ. 1. Життя у всіх його формах і виявах. 2. Все навколишнє» [Фразеологічний словн.]. Білий світ – це і ранок, і світанок, і земля, і життя. Василь Стус писав, що «... білий світ – він завжди білий і завжди добрий – білий світ». Білий світ – це втеча від труднощів, пошук чогось нового, світлого. З підніжжя гори починалося сходження, пізнання себе і світу. З вершини гори відкривався той всесвіт, де людина відчувала себе частинкою космосу («... в травні тут так весело і просторо, що звідси не тільки далеко видно, а й обняти можна цілий великий світ» [Чендей 1979, с. 35]. «Та коли вже на Ясенову піднімешся, – такий широкий, такий далекий світ, така велика і дивна краса відкривається, що раєм на землі усе видиться...» [Чендей 1982, с. 453]). Ми звернули увагу, що фразеологізм *білий світ* дуже часто використовують українські письменники, це зафіксували й у прозі письменників Румунії. Ясен (ясень) у давніх слов'ян був шанованим деревом-тотемом. «Крізь просвіти між парами листочків легко проникає сонячне проміння, роблячи листя ніби прозорим, налитим світлом; до того ж у ясена світла кора – тому назва *ясен* – ясний, світлий. Ясен має багато спільного з дубом: статність, довголіття, міцна деревина та й ростуть вони зачасти поруч» [Кононенко 2019, с. 88–89].

8. ЯСЕНОВА, ЩО ДАЄ СИЛУ.

Горяни – люди сильні духом, витривалі й нескорені. Вони черпають життєдайні сили з глибин землі, а піднімаються в гори, щоб набратися сили світу (космосу). У «Казці білого інею» мати «складала хвалу долі, що сили їй дала підніматися на підмарну височину від весни до пізньої осені, й просила доріг і робіт в здоров'ї на Ясенову у нову весну і нове літо» [Чендей 1979, с. 62]). У повісті «Терен цвіте» Ясенова для героя також дає силу («Та досить було Василю глянути на маківку Ясенової, як до нього припливала сила, а на очах спалахували іскорки добрих надій» [Чендей 1984, с. 44]. «Вогнями ожив крутогір, видихаючи з себе цієї осені приспану і заховану силу» [Чендей 1984, с. 111]). У повісті «Кринична вода»

спостерігаємо це також: «Стомлена дорогою вгору крутосхилом, мама озиралася по горах близьких і віддалених на Ясеновій і враз чула, як повертається до неї бадьорість, як сил більшає» [Чендей 1982, с. 402–403]. Ясенова для дубівчан стає місцем, що є джерелом енергії. Тут спрагли губи знаходять криничну прохолоду, втомлені очі споглядають красу і душа наповнюється радістю.

9. ЯСЕНОВА: ЗВИЧАЇ ТА ТРАДИЦІЇ.

Для героїв Чендєєвих творів Ясенова – центр, довкола якого обертається життя. Тут вони знайомляться зі звичаями свого села, тут вони отримують багатющу скарбницю народної творчості. На ґрунті національно-культурної традиції формується символічне значення слова *Ясенова*, розширюється його образна база. Усе, що формувалося і передавалося з покоління в покоління, знає гора. У романі «Скрип коліски» читаємо: «Гора дитинство і весняних пасовищ з бронзовими дзвониками – великими на коровах, маленькими – на ягнятах, гора з колибами та ватрами, нивками картоплі, латками ячменю та вівса перекликалися та перегойкувалися голосами пастушок і скотарів у пізню вечірню пору одне одному давали про себе знати, щоб веселіше було. Ясенова наповідалася коломийками і осінніми зорепадами, постійним шумом в деревах і шелестом у кущах, як налітали полонинські вітри. Казка Ясенови дивувала і захоплювала...» [Чендей 2003, с. 192]. «Саме природно-географічне середовище народжує, плекає і зберігає дух народу, що яскраво виражено в культурі, звичаях, обрядах, у мові, в переказах і легендах, у світосприйнятті закарпатських українців» [Жулинський 2007, с. 12].

Отже, літературно-художній топонім *Ясенова*, що наділений значним інформаційним зарядом, має цілу низку значень. В. Кононенко писав: «Образне «нарощування» смислової структури слова-символу стає невичерпним» [Кононенко 2008, с. 293].

Ясен наділений твердістю, як і гора. Не випадково топонім *Ясенова* переходить у назву героя повісті «Іван». Відтопонімний літературно-художній антропонім *Ясенова* має богомільний дід Петро. У повісті – це старий мудрий чоловік «карпатського гарту», який розуміє цей світ і себе в ньому. Назва героя оточена конотативним ореолом і виконує символічну функцію. Навколо цього імені «створюється свого роду смислове поле, необхідне й достатнє для виявлення численних конотативних супроводів, додаткових значень, асоціативно-оцінних і образних рядів» [Кононенко 2008, с. 115]. Письменники часто використовують у своїх творах образ карпатського мудреця. У М. Дочинця, наприклад, *Вічник, Криничар, Горянин, Світован, Мафтей*.

Петро Ясенова, як біблійний апостол Петро, намагається повернути на праведну дорогу Івана Каламаря. В одному літературно-художньому антропонімі автор вдало поєднав ім'я та прізвище. Петро – «скеля», «камінь» [Трійняк 2005, с. 92] та прізвище *Ясенова* (сама гора та її назва). Камінь і гора – єдине ціле, а *Ясенова* символізує і твердість, і світлість, і вічність. Дослідниця О. Ігнатівич пише:

«...місце, відведене старійшині в повісті, та його смерть фокусують увагу на ньому, як на наріжному камені повісті. Відомий на всій околиці скрипаль – не лише трудівник і майстер своєї справи, а й носій традицій, мудрості народу» [Ігнатович 2018, с. 60].

Іван Чендей часто називає своїх героїв іменем Петро. У повісті «Луна блакитного овиду» автор пише про свого діда Петра, котрий до самої смерті був «втіленням працьовитості, пошуку, невтомності» [Чендей 1982, с. 202]. «У всьому дід Петро був твердий і неподатливий, як кремій» [Чендей 1982, с. 203]; «...був незвичайний майстер, у всьому стриманий, непоступливий і твердий» [Чендей 1982, с. 208]. Первісне значення імені розкриває характер героя. Про брата Петра автор писав: «не хлопець, а криця». Петро Головчук із роману «Скрип коліски» милується горою дитинства. Він переживає, коли бачить обчухраний зелений оксамитовий покрив поля на Ясенова. Для нього Ясенова – чарівниця, що «величаво височіла до самого чистого неба, восени і зимою – завжди чаруюча, а в задумі єдина і неповторна. Ніщо не заспокоювало його з тою силою, як Ясенова, задивляння на вічність в горах...» [Чендей 2003, с. 346].

Старий Петро Ясенова – горянин, його життя пов'язане з кичерами, і полонинськими вітрами. «В одну мить гори мовби покликали Ясенову гомоном чар, і він уже знімав з цвяха скрипку. Спершу ніби несміливо, пробуючи звуки по струнах, потім певніше, певніше, й старий музика заграє. ...Ранок і полудень, золоте надвечір'я і таємничий вечір у горах, чарівний шепіт ялин і богатирський гомін букового лісу, передзвін овечої отари на полонині і далека луна трембіти, переливи флюари і нехитрий бренькіт дрімби, спів коліскової, радість весільної і туга мандрівницької – мелодії усіх пісень тепер

зібралися в дідовій скрипці й струменем виливалися...» [Чендей 2002, с. 323–324]. У цій мелодії було все життя Петра. Людина і гора становлять єдине ціле. Не випадково Г. Штонь та В. Марко доводять, що гора Ясенова увібрала весь світ верховинця. Вона стала символом рідної землі, родини, зв'язку поколінь. У творах І. Чендея, за словами В. Дончика, читач рухається «від образів батьків, родинного вогнища, образу Ясенової – до образу народу; інтимне, особисте вплітається в загальнонародне...» [Дончик 1989, с. 156].

Сьогодні дослідники творчості І. Чендея стверджують, що не можна уявити його твори без гори Ясенови, як і самого письменника. Гора має сакральні якості. Це те, до чого людина повертає очі, що вабить її, тягне до неба, це світ і всесвіт. Тут переплелися гордість і вічність. Не випадково письменник Петро Мідянка називає І. Чендея Ясеновою нашої літератури: «Ясенова (по-дубівськи Ясіння) й нині прекрасна, як постать, як особистість Івана Чендея. І він карпатська Ясенова нашої літератури в сьайві сонячного проміння, яке показується з-за маківки гори. У тому сьайві його і залишимо» [Мідянка 2020, с. 302].

Висновки. Як бачимо, онім *Ясенова* у творах І. Чендея наділений значними виражальними можливостями, новими конотаціями. Літературно-художній топонім *Ясенова* та літературно-художній антропонім *Ясенова* виконують символічну функцію. Зрозуміло, що важливу роль тут відіграє походження (внутрішня форма), але інформація на цьому не вичерпується. Літературний онім *Ясенова* формує відповідне ставлення до зображуваного, вказує на характеристичні параметри: національні, соціальні, інформаційно-оцінні, ідеологічні та ін., що відображає особливості художнього стилю автора.

Література

1. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14–16 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 204–207.
2. Дзюба І. Журавлі Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 199–201.
3. Дончик В. Від Ясенової – у широкий світ: Про Івана Чендея. Зупинені миті: статті, спогади, полеміка. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 144–158.
4. Жулинський М. І світ земний, і світ духовний... Сумуючи за спілкуванням із Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 11–18.
5. Жулинський М. Іван Чендей: художнє формування національного образу світу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 14–16 травня 2007 року. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 11–13.
6. Ігнатович О. Біблійні аспекти повісті Івана Чендея «Іван». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 2018. Вип. 2 (40). С. 57–62.
7. Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
8. Кононенко О. Українська міфологія. Символіка. 2019. URL: <https://books.google.com.ua> (дата звернення 10. 01. 2022).
9. Марко В. Сім сліз Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Канюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 277–286.

10. Мідянка П. Марка Івана Чендея. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 300–302.
11. Павличко Д. «І ти гуцул, і я гуцул, одна у нас мова»: зустріч з Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 325–338.
12. Потапенко О.І., Дмитренко М.К. Словник символів. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (дата звернення: 05. 01. 2022).
13. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ: Довіра, 2005. 509 с.
14. Федака Д. Чендееві журавлі. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел. Уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, І.В. Когутич, М.І. Трещак, О.В. Шмайда; відп. за вип. О.А. Каниюка (2017), М.І. Трещак (2020). Ужгород: РІК-У, 2020. С. 405–416.
15. Фразеологічний словник української мови. URL: <http://slovoval.org.ua> (дата звернення: 12. 02. 2022).
16. 100 найвідоміших образів української міфології. [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. Київ: Орфей, 2002. 448 с.

Джерела

1. Чендей І.М. Іван. Вибране в 2-х т. Ужгород: Карпати, 2002. Т.1 Оповідання, повісті. Передм. М.Г. Жулинського. С. 295–347.
2. Чендей І.М. Казка білого інею. Повість, оповідання. Ужгород: Карпати. 1979. 199 с.
3. Чендей І.М. Кринична вода (Сестри). Вибрані твори в 2-х т. Т.2. Повісті. Київ: Дніпро, 1982. С. 375–458.
4. Чендей І.М. Луна блакитного овиду. Вибрані твори в 2-х т. Т.2. Повісті. Київ: Дніпро, 1982. С. 169–262.
5. Чендей І.М. Птахи полишають гнізда. *Чендей І.М. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман*. Ужгород: Карпати, 1984. С. 315–590.
6. Чендей І.М. Скрип коліски. Вибране в 2-х т. Ужгород: Карпати, 2003. Т.2. Оповідання, роман. С. 115–517.
7. Чендей І.М. Терен цвіте. *Чендей І.М. Птахи полишають гнізда...: Повісті, роман*. Ужгород: Карпати, 1984. С. 21–172.

References

1. Vehesh A. (2007) Literaturno-khudozhni antroponimy u tvorakh Ivana Chendeia [Proper names of the literary heroes in the works of Ivan Chendey]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 14–16 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 11. S. 204–207.
2. Dziuba I. (2020) Zhuravli Ivana Chendeia [Cranes of Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 199–201.
3. Donchyk V.(1989) Vid Yasenovoï – u shyrokyi svit: Pro Ivana Chendeia [From Yasenova to the wider world: About Ivan Chendey]. *Zupyneni myti: statti, spohady, polemika*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. S. 144–158.
4. Zhulynskyi M. (2020) I svit zemnyi, i svit dukhovnyi... Sumuiuchy za spilkuvanniam iz Ivanom Chendeiem [The earthly world and the spiritual world... Longing for communication with Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 11–18.
5. Zhulynskyi M. (2007) Ivan Chendei: khudozhnie formuvannia natsionalnoho obrazu svitu [Ivan Chendey: artistic formation of the national image of the world]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii 14–16 travnia 2007 roku. Uzhhorod: Hoverla. Vyp. 11. S. 11–13.
6. Ihnatovych O. (2018) Bibliini aspekty povisti Ivana Chendeia «Ivan» [Biblical aspects of Ivan Chendey's novel "Ivan"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Vyp. 2 (40). S. 57–62.
7. Kononenko V.I. (2008) Mova u konteksti kultury. Monohrafiia [Language in the context of culture. Monograph]. Kyiv – Ivano-Frankivsk. 390 s.
8. Kononenko O. (2019) Ukrainska mifolohiia. Symvolika [Ukrainian mythology. Symbolics]. URL: <https://books.google.com.ua> (data 10. 01. 2022).
9. Marko V. (2020) Sim sliz Ivana Chendeia [Seven Tears of Ivan Chende]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 277–286.
10. Midianka P. (2020) Marka Ivana Chendeia [Mark of Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 300–302.
11. Pavlychko D. (2020) «I ty hutsul, i ya hutsul, odna u nas mova»: zustrich z Ivanom Chendeiem [“You are a Hutsul and I am a Hutsul, we have one language”: a meeting with Ivan Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb.

spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U. S. 325–338.

12. Potapenko O.I., Dmytrenko M.K. Slovnyk symboliv [Dictionary of symbols]. URL: <https://studfiles.net/preview/5252915> (data: 05. 01. 2022).

13. Triiniak I.I. Slovnyk ukrainskykh imen [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira, 2005. 509 s.

14. Fedaka D. Chendeievi zhuravli [Cranes of Chendey]. *Ivan Chendei u koli suchasnykiv*: zb. spohadiv, statei, ese, khudozh. tvoriv, bibliohr. dzherel. Uklad.: O.D. Havrosh, S.S. Kiral, I.V. Kohutyeh, M.I. Treshchak, O.V. Shmaida; vidp. za vyp. O.A. Kaniuka (2017), M.I. Treshchak (2020). Uzhhorod: RIK–U, 2020. S. 405–416.

15. Frazelohichni slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://slovopedia.org.ua> (data: 12. 02. 2022).

16. 100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii [100 most famous images of Ukrainian mythology]. [Zavadka V., Muzychenko Ya., Talanchuk O., Shalak O.]. Kyiv: Orfei, 2002. 448 s.

Sources

1. Chendei I.M. (2002) Ivan [Ivan]. Vybrane v 2-kh t. Uzhhorod: Karpaty. T.1 Opovidannia, povisti. Peredm. M.H. Zhulynskoho. S. 295–347.

2. Chendei I.M. (1979) Kazka biloho ineiu. Povist, opovidannia [A tale of white frost. Story, short story]. Uzhhorod: Karpaty. 199 s.

3. Chendei I.M. (1982) Krynychna voda (Sestry) [Water from the well (Sisters)]. Vybrani tvory v 2-kh t. T.2. Povisti. Kyiv: Dnipro. S. 375–458.

4. Chendei I.M. (1982) Luna blakytneho ovydu [Echo of the blue horizon]. Vybrani tvory v 2-kh t. T.2. Povisti. Kyiv: Dnipro. S. 169–262.

5. Chendei I.M. (1984) Ptakhy polyshaiut hnizda [Birds leave their nests]. Chendei I.M. Ptakhy polyshaiut hnizda...: Povisti, roman. Uzhhorod: Karpaty. S. 315–590.

6. Chendei I.M. (2003) Skryp kolysky [The creak of the cradle]. Vybrane v 2-kh t. Uzhhorod: Karpaty. T.2. Opovidannia, roman. S. 115–517.

7. Chendei I.M. (1984) Teren tsvite [Blackthorn blooms]. Chendei I.M. Ptakhy polyshaiut hnizda...: Povisti, roman. Uzhhorod: Karpaty. S. 21–172.

THE INFORMATIONAL LOADING OF ONYM YASENOVA IN THE WORKS OF IVAN CHENDEY

Abstract. Onymic vocabulary plays an important role in the literary text. It reflects national and regional characteristics. The system of Ukrainian proper names, which has developed over the past centuries, reflects all aspects of people's lives at different historical stages. Therefore, onyms are one of the important sources for the study of language, history, material and spiritual culture of our people.

Our research (aim) concerns the study of the role of the microtoponym (oronym) *Yasenova*, which functions in the works of the famous Ukrainian writer Ivan Chendey, and its transition into the proper name of the literary hero. Our task is to reveal the informational loading of onym *Yasenova*.

It is proved that literary toponym *Yasenova* performs a function of localization, detailing the place of the described event, creates the illusion of the reality of the story and its semantic field. But, at the same time, toponym *Yasenova* becomes an active component of works, its functions go beyond the localization functions. Based on observations, we have identified a number of receptions, variations of interpretations of the microtoponym *Yasenova*: *Yasenova* as a world of beauty, greatness; *Yasenova* as a family nest; *Yasenova* as hard work; *Yasenova* as a fairy-tale hero; *Yasenova* as eternity; *Yasenova* as a life ascent; *Yasenova* as knowledge of the world; *Yasenova*, which gives strength; *Yasenova*: customs and traditions.

It has been found that ash tree (“yasen” in Ukrainian) is as hard as mountain. It is no coincidence that toponym *Yasenova* becomes the name of the hero in the story “Ivan”. Grandfather Petro has the same proper name of the literary hero – *Yasenova*. In the story, he is an old wise man of “Carpathian temper” who understands this world and himself in it. The name of the hero is surrounded by a connotative aureole and performs a symbolic function. Around this name “a kind of semantic field is created, necessary and sufficient to identify numerous connotative accompaniments, additional meanings, associative-evaluative and figurative series”.

Thus, the works of I. Chendey cannot be imagined without Mountain *Yasenova*, as well as without the writer himself. The mountain has sacred qualities. This is what a person turns his eyes to, what attracts him, draws him to heaven, this is the world and the universe. Here pride and eternity, family and nation are intertwined.

Keywords: Ivan Chendey, informational loading, proper name of the literary hero, literary toponym, onym, symbol, *Yasenova*.

© Вегеш А., 2022 р.

Анастасія Вегеш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>

Anastasia Vehesh – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; anastasia.vehesh@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0430-2447>